

Eesti Energeetika Veteranide Ühenduse koosoleku memo nr 2/2018

Tallinn, Eesti Energia, Lelle 22

14.02.2018

Koosolekust võttis osa 32 Ühenduse liiget ja 2 liikmekandidaati.

Päevakorras:

1. „Eesti energeetika 100“. Ettekanne TTÜ emeriitdoksendilt Tiit Metusalalt.
2. Informatsioonilised teated.

Koosoleku algul tutvustab Ühenduse juhatuse esimees Rein Talumaa meie liikmekandidaate Sirje Siimu ja Rudolf Puksi.

Koosolek mälestab leinaseisakuga hiljuti surnud Eesti teenelist energeetikut TTÜ õppejõudu dotsent Olev Tapupere (22.04.1930 – 02.02.2018).

Rein Talumaa teavitas koosolijaid energeetikaveteranide sünnipäevadest:

Ain Relo sai 8. veebruaril 80-aastaseks,
Leiger Kaber sai 31. jaanuaril 89-aastaseks ja
Valdur Prei sai 28. jaanuaril 86-aastaseks.

1. Tiit Metusala ettekande ajendiks on 24. veebruaril 100-aastaseks saav Eesti Vabariik ja energeetika areng sellel perioodil. On teada, et samal päeval toimus ka niinimetatud Elektriijaama lahing. Punased tulid Eestis võimule 1917. a oktoobris, kuid pärast Bresti rahu vallutasid sakslased Saaremaa ja valmis-
tusid tulema Tallinnasse. 23. veebruari õhtul saadi teada, et sadama piirkonnas paiknevad punaste
madruste üksused kavatsevad järgmisel päeval Tallinna Elektriijaama õhku lasta ja rünnata linna.
Reaalkooli võimlemisõpetaja Õunapuu omakaitseks loodud õppurite rood Johann Muischneeki (Janis
Muižnieks, 21.10.1883 Rauna khk – 25.02.1918 Tallinn) juhtimisel lõi aga ründajad tagasi ja elektri-
jaam jäi terveks. Paraku koolipoiste juht sai lahingus haavata ja suri haiglas järgmisel päeval, olles
esimene Eesti Vabariigi eest langenu.

Praeguseks oleme jõudnud ka mitmete energeetikaga seotud juubeliteni. Sügisel, 17. septembril tuleb
Eesti energeetikaga väga seotud juubel TTÜ 100. Sellel päeval avas Eesti Tehnika Selts Tallinna
Kõrgemad Tehnilised Erikursused, millest on praeguseks kasvanud välja TTÜ. Samuti möödub tänava
150 aastat esimese 1300 hj Jonval turbiini töösseminekust Narvas, milline oli maailma võimsaim kuni
Niagara kosel jõujaama käivitamiseni 1895. a.

2017. a täitus 175 aastat Joule-Lenzi seaduse $Q = IUt$ avastamisest. Heinrich Friedrich Emil Lenz
(24.03.1804 Tartu – 10.05.1865 Rooma) oli baltisaksa füüsik, kes aastail 1820 – 1823 õppis Tartu
Ülikoolis keemiat ja füüsikat. Tema vanaisa oli Tartu Ülikooli eesti keele lektor. Lenzi avastatud on ka
magneetimise nn parema käe seadus ja tema nime järgi on valitud induktiivsuse tähis L. 2017. a möö-
dus 135 aastat elektrigeneraatorite kasutuselevõttust Narvas ja Tallinnas ning 110 aastat Pärnu Linna
Elektriijaama käivitamisest.

2019. a täitub 800 aastat esimese statsionaarse Eestimaa energiaallika mainimisest, milleks oli Koila
vesiveski Jõelähtmel praeguse golfväljaku lähedal, millist kirjeldatakse Taani hindamisraamatus.
1857. a asutatud Kreenholmi manufaktuuris oli töös kaks tolle aja võimsaimat 380 hj vesiratast.

23. aprilli 1917. a asutati Petrogradis Eesti Tehnika Selts eesmärgiga aidata kaasa Eesti tööstuse ja
energeetika arengule. Linnade veevarustust ja põlevkivi kasutust asus uurima Märt Raud (23.07.1878

Paistu – 23.09.1952 Krasnojarski krai), Eesti elektrivarustust Aleksander Kink (04.12.1882 Palupera – 18.12.1937 Tallinn) ning Märt Raud ja Narva kose veejõu kasutamist August Velner (29.03.1884 Arula – 03.12.1952 Tallinn). Märt Raud oli Eesti põlevkivitööstuse alusepanija ja juht kuni 1940. a. Aleksander Kink töötas Peterburis mõnda aega Siemens-Schuckerti dünamovabrikus kuni 1920. aastani, kus tema vahetuks ülemuseks oli hilisem Nõukogude tööstus-kaubanduskomissar Leonid Krassin, kes töötas sel hetkel Siemensi kontserni peadirektorina Venemaal ja osales hiljem ka Tartu rahuläbirääkimistel. Neid sidemeid on peetud oluliseks Tartu rahulepingu algatamise juures. Kink oli tuttav Eesti punaste juhtkujudega (Anvelt, Pöögelmann ja Nieländer) ja koos Nieländeriga käis Kink Grigori Zinovjevi juures, kellele tutvustas rahukava. Zinojevi poolt heaks kiidetud plaaniga liikus Kink salaja läbi rindejoone Eestisse, kus jõudis tollasesse sõjaministeeriumisse. 31. augustil saadeti Venemaalt raadio teel ametlik ettepanek rahuläbirääkimiste alustamiseks, millele Jaan Poska 4. septembril jaatavalt vastas. Eelnevalt oli Kink juba Petrogradi naasnud. Oma tegevuse eest Tartu rahu ettevalmistamisel annetas Eesti Vabariik hiljem Kinkile Leetse mõisa härrastemaja koos seda ümbritseva 20,89 ha maatükiga.

Eesti energeetika esimeses arengukavas peeti kohalikke kütuseid kõige sobivamateks, kuid põlevkivi kohta arvati, et elektrijaamas kütusena kasutamise kõrval oleks õigem temast toota põlevkiviõli ja saada selle eest rohkem raha. Puu põletamise asemel arvati, et kasulikum on temast toota tselluloosi. Mõeldi, et turvas oleks vast kõige õigem kütus. Kõige tähtsamaks peeti Narva kose veejõu võimalusi ära kasutada. Arvati, et Eestile oleks vaja maksimaalset elektrivõimsust 120 MW.

Tänavu oktoobris saab täis 100 aastat Eesti esimese, 15 kV ülekandeliini valmimisest, millise projekteris ja ehitas diplomeeritud insener Kotri Hangelaid (Gottfried Hugo Vilhelm Reinhold Hacker, 26.12.1887 Tallinn – 25.08.1961 Saksamaa). See kulges Kundas Aru turbarabas asuvast elektrijaamast Rakverre ja valmis 1918. aastal. Liini ostis ära Viru Maakonnaavalitsus ning selle juhatajaks sai insener Otto Reinvald (28.07.1886 Rakvere – 29.11.1940 Tallinn), kes oli edaspidi kauaaegne TTÜ õppejõud.

Peale Vabadussõja lõppu algas kiire kohalikul turbal ja põlevkivil ning veejõul töötavate elektrijaamade ehitus ja kaasajastamine. 1923. a alustasid turbaküttega tööd 1,4 MW võimsusega Ellamaa EJ 35 kV liiniga Tallinna ja 15 kV Haapsallu ning 1,0 MW võimsusega Ulila elektrijaam 15 kV liinidega Tartu, Puhja ja Elva. 1924. a läks 3,8 MW võimsusega Tallinna Elektrijaam laienduse käigus üle põlevkiviküttele. 1930-ndate aastate lõpuks oli Ellamaa, Ulila ja Tallinna elektrijaama võimsuseks vastavalt 5,6 MW, 5,25 MW ja 19 MW. Suure töö elektrijaamade ja võrkude selleaegsel arendamisel Tallinnas, Ellamaal, Ulilas ja Narvas tegi Otto Reinvald. 1924. a lasti Jägala jõel käiku 1,1 MW võimsusega Linnamäe hüdroelektrijaam, kust 33 kV liini kaudu toideti Tallinna Põhja Paberi- ja Puupapivabrikut.

Eesti põlevkivitööstusele pani aluse 1918. a loodud riigiettevõtte Riigi Põlevkivitööstus Kohtla-Järvel insener Märt Raua juhtimisel. Kukrusel ja Kohtlas kaevandatud põlevkivist kaks kolmandikku läks õlitööstusele peamiselt välismaale eksporditava õli, bensiini ja diiselmootori tootmiseks ning ülejääk elektrijaamadele kütuseks. 1930. a asutati põlevkivitööstuse elektriga varustamiseks AS „Virumaa Elekter“, milline ehitas 1931. a 3,5 MW võimsusega Narva HEJ ja 55 kV elektriliini Narva – Kiviõli. 1937. a käivitati põlevkiviküttega 3,8 MW võimsusega Püssi elektrijaam.

Sellel ajal polnud Eestis ühtset elektrisüsteemi, vaid 4 eraldi töötavat elektrivõrku: Tallinn, Ellamaa, Ulila ja Virumaa. 1928. a loodud ühiskondlik Jõukomitee Aleksander Kingi juhtimisel asus koostama Eesti elektrifitseerimise kava. 1935. a kehtestati Eesti Rahvusliku Jõukomitee seadus, mille ühe ülesande täitmiseks koostati Eesti elektrifitseerimise kava aastateks 1938 – 1947. Kavas nähti ette ehitada veel kolm uut elektrijaama ja luua ühtne magistraalliinide võrk. Kava täitmiseks asutati 8. mail 1939. a AS „Elektrikeskus“, millisest kasvas välja praegune Eesti Energia AS. Elektrikeskuse juhatuse esimeheks määrati insener Johannes Veerus (23.08.1897 Tallinn – 11.07.1972 Buenos Aires).

Eesti elektrifitseerimise kava täitmise katkestas Nõukogude okupatsioon ja järgnenud II Maailmasõda. 1941. a sügisel lasti õhku Tallinna EJ, Ellamaa EJ ja Linnamäe HEJ. 1944. a purustati Ulila EJ, Püssi EJ ja jällegi Tallinna EJ. Peale sõda viidi Ulilasse ja Tartusse Ameerikast saadud rongjõujaam. Järgmiste aastakümnete Eesti energiasüsteemi areng on meil kõigil juba endil läbi elatud ja meeles.

2.1 Koosoleku juhataja teatab, et Eesti Energia juhatuse vastuvõtt meie Ühenduse liikmetele on kavas reedel, 11. mail Tuleviku saalis ja tutvustas koosolekule meie ettepanekuid kuulata vastuvõtul EE juhatuse esimehe Hando Sutteri, keskkonnajuhi Olavi Tammemäe ja EE tütarettevõtte Enefit Green AS juhatuse esimehe Aavo Kärmase ettekandeid. Koosolek soostus ettepanekutega.

2.2 Rein Talumaa tutvustab Ühenduse töögrupi poolt kokku lepitud põhimõtteid energeetikute uude mälestusteraamatusse töölugude koostamise kohta. Oodatud on mälestusi oma tööst ning energeetikaga seotud inimestest ja sündmustest soovitavalt umbes 10 leheküljel lood kirja panna.

2.3 Koosoleku juhataja palub neid Ühenduse liikmeid, kes on avaldanud soovi nende valduses olevaid ajaloolisi energeetikaalaseid materjale endise energeetikamuuseumi säilikute kogule Varamule üle anda, veel oodata, kuni selgub võimalus neid Varamule üle anda..

2.4 Koosoleku juhataja räägib, et järgmine koosolek toimub 20. märtsil algusega kell 14.00 Lelle 22 Tuleviku saalis, kus meenutame EE veterani Hugo Pikandit. Avaettekande teeb Kalju Hein.

Koosolekut juhatas Rein Talumaa

Memo koostas Rein Tivas